



Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Swiss Agency for Development
and Cooperation SDC

EYE Enhancing Youth
Employment



**PILOT REZULTATI ZA UČENJE NA
RADNOM MESTU
U OKVIRU
SISTEMA ZA STRUČNO OBRAZOVANJE
I OBUKU (SOO) NA KOSOVU**

JUN 2019

Izveštaj pripremljen od:
Majlinda Rizvanolli Bajraktari and Fatlinda Mujko Hallaqi

Uvod

Ovaj dokument detaljno predstavlja implementaciju dualnog obrazovanja kroz program učenja na radnom mjestu (URM) podržan od strane SDC projekta *Unapređenje zapošljavanja mladih (EYE)*, koji je pokrenut u bliskoj saradnji sa Ministarstvom obrazovanja, nauke i tehnologije (MONT).

Beleška počinje sa diskusijom o pravnom okviru i kratkim pregledom URM-a, a zatim govori o tome kako je EYE pokrenuo implementaciju kroz eksperimentalne (pilot) programe, uključujući modalitete za implementaciju ovog programa. Zatim slede detalji o nalazima nastalih tokom implementacije. Na kraju, predstavljeni su zaključci i preporuke koje bi MONT trebalo da razmotri kao odgovorna centralna institucija, kao i stručne škole za dalje unapređenje implementacije URM-a u budućnosti. Štaviše, poslednji deo će služiti drugim projektima donatora koji su spremni da podrže Kosovo u poboljšanju šeme implementacije URM-a.

Kratak pregled pozadine

Stručna praksa je integrisana u postojeći nastavni plan i program SOO-a na Kosovu - ovo bi trebalo da se sprovede u okviru školskih radionica (neke već finansirane od strane donatorskih projekata), simulacionih radionica (kompanije za vežbanje) i poslovnog okruženja. Međutim, bez obzira na to što dokumenti nastavnog plana i programa navode, ovo se ne sprovodi na sistematski način.

Sa pravne perspektive, dualno obrazovanje je dozvoljeno na osnovu zakona o SOO-a¹. Vlada Kosova smatra dualno učenje kao prioritarnu meru u Nacionalnoj strategiji razvoja Kosova 2016-2021, kroz koju se planira poboljšanje veze između obrazovanja i tržišta rada (vidi grafikon iznad).

Sektor 3: BOLJA POVEZANOST IZMEĐU OBRAZOVANJA I TRŽIŠTA RADA

Implementirati kombinovani SOO pilot sistem sa dualnim elementima učenja (kombinacija učenja u školama i u kompaniji) počevši od prioritarnih oblasti SOO-a i u skladu sa osnovnim nastavnim planom i programom. Koordinacija sistema isplate subvencija sa prioritarnim oblastima kako bi se omogućila bolja integracija diplomiranih sa SOO-a na tržištu rada.

Iako je dualno obrazovanje dozvoljeno zakonskim aktom, MONT preferira termin: „učenje na radnom mestu“, jer se „dualno obrazovanje“ smatra preambicioznom za Kosovo. Uvidom u European Centre for development of Vocational Training -CEDEFOP (2008), termin „dualno obrazovanje“ može da se koristi na alternativni način preko termina „učenje na radnom mestu“. Prema CEDEFOP:

Učenje na radnom mestu predstavlja širok pojam sa različitim definicijama. Mi to razumemo u smislu da se pružaju mogućnosti za sticanje kompetencija koje se odnose na radno mesto/posao i koje njima pomaže da povežu školska iskustva sa stvarnim radnim aktivnostima. Učenje na radnom mestu se često ostvaruje u pogledu nastave u učionici ili u

¹ Zakon br. 04/L-138 o SOO-u: Član 5/3.4. U okviru ISOO-a omogućava implementaciju dualnih formi stručnog obrazovanja i obuke u kojima se praktična obuka i iskustvo ostvaruje u kompaniji sklapanjem ugovora sa tim kompanijama. Uslovi i kriterijumi koji regulišu takve odredbe regulisani su podzakonskim aktom

vezi s njim, i može biti u obliku rada, radnog iskustva, profesionalnog usmeravanja, opštih smernica za vođenje posla i opširnih instrukcija u svim aspektima industrije.²

Sa druge strane, iako je ekonomija na Kosovu spora, primećeni su neki znaci od strane preduzeća da pokrenu takvu saradnju SOO školama. Stoga, na kraju 2017. godine, EYE je odlučio da podrži MONT da istraži mogućnosti za implementaciju SOO. Model će predstaviti 3 nova elementa u sistemu:

- Kompenzaciju za učenike od strane preduzeća (novčana plaćanja, transport ili naknada za hranu);
- Plan obuke URM-a pripremljen od strane SOO škola u saradnji sa instruktorima u preduzeću, i
- Obuka instruktora u preduzeću (preduzeto od strane projekta GIZ/YES);

Implementacija

Pilot faza – prva grupa

URM je započeto početkom 2018. godine, kada je EYE pokrenuo prvi URM pilot program za učenike upisane u 12. razred u četiri stručne škole. EYE je omogućio sastanke između stručnih škola u Kačaniku, Uroševcu, Đakovici i Vučitrnu i lokalnih preduzeća kako bi se utvrdili profili i odredio broj učenika koje bi preduzeća mogla da angažuju i da se pritom testira volja preduzeća za takve programe. Preduzeća su bila zamoljena da plate za rad učenika, dok su preduzeća ili škole bile odgovorne za pokrivanje zdravstvenog osiguranja učenika tokom šestomesečnog perioda angažovanja u okviru URM-a.

Prva grupa URM-a je realizovana od 15 januara 2018 sve do kraja školske godine, to jest do 15 maja 2018 godine. Ukupno je 35 učenika upisano u pilot programu u šest kompanija: Tefik Çanga, DAQA, Sela Impex, KIVO, Creative i Aztech. Od 35 učenika polaznika, 22 učenika je završilo svoj rad kao stažisti, od kojih je 5 zaposleno.

EYE je angažovao lokalnog konsultanta da zajedno sa Švajcarskim saveznim institutom za stručno obrazovanje i obuku (SFIVET) zajednički razviju URM plan obuke i formulare za evaluaciju u okviru preduzeća za dvodnevnu obuku instruktora u preduzeću u Uroševcu u januaru 2018. godine.

Faza proširenja – druga grupa

Od septembra 2018. godine, EYE je nastavio da podržava iste škole u istim opštinama u kojima je sprovedena pilot faza, ali ovaj put je to učinjeno tako što su date smernice osoblju Centra za karijeru da identifikuju preduzeća zainteresovana za uključivanje druge grupe učenika. Ovo iskustvo se pokazalo veoma uspešnim, posebno zato što je ova vežba dovela do povećane interakcije između stručnih škola i privatnih preduzeća. Paralelno sa tim, EYE je proširen na tri nove opštine (Priština, Prizren i Vitina), podržavajući sastanke sa preduzećima preko Privredne komore Kosova i lokalnog poslovnog udruženja u Vitini. Tokom perioda oktobar-novembar 2018. godine, preduzeća su obezbedila 159 mesta za učenike u okviru URM-a, ali je samo 121 mesto bilo popunjeno. Generalno, broj ponuđenih mesta od strane preduzeća bio je veći, ali pošto škole nisu nudile profile sa kvalifikacijama koje zahtevaju preduzeća, 38 zahteva za posredovanje nije bilo moguće ispuniti (vidi tabelu 1 u

² <http://www.unevoc.unesco.org/go.php?q=TVETipedia+Glossary+A-Z&filt=all&id=463> [09.10.2017]

nastavku). Ova situacija ponovo naglašava problem neslaganja na lokalnom nivou između potražnje na tržištu rada i profila koje pružaju SOO škole.

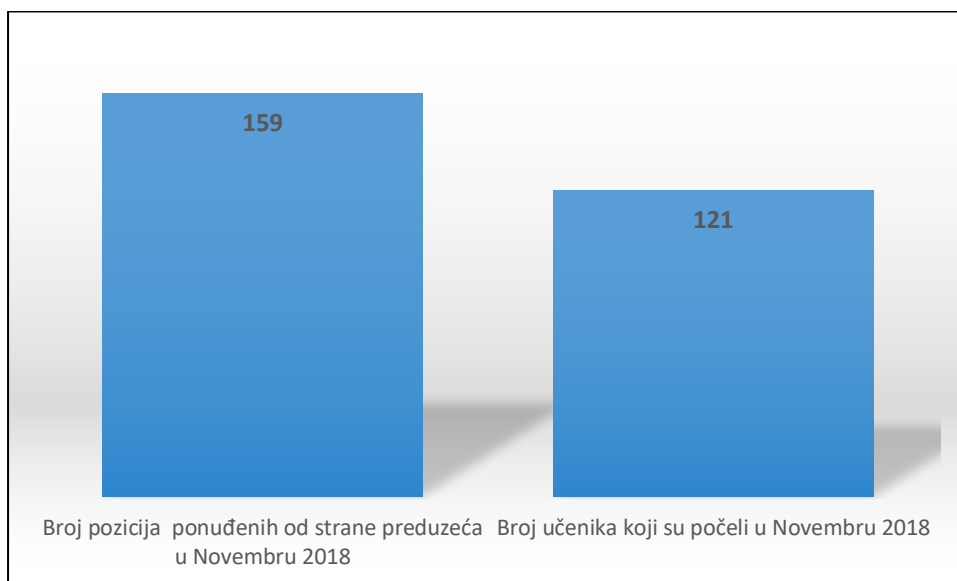


Tabela 1: Broj ponuđenih mesta od strane preduzeća i mesta popunjena učenicima (druga grupa)

Početakom 2019. godine, 30 dodatnih učenika i 12 kompanija se priključilo projektu. Tako je od ukupno 151 učenika posredovanih u 64 preduzeća, 142 su završili URM (111 dečaka i 31 devojčica) u 57 preduzeća. Od ovog broja, 9 učenika i 7 preduzeća je napustilo šemu/program URM-a. Detalji su predstavljeni u tabelama 2 - 5, kao dole u tekstu:

SOO škola	# učenika koji su počeli u novembru 2018	# učenika koji su počeli na početku 2019	# učenika koji su napustili URM	Ukupni # učenika koji su završili URM
7 Shtatori – Priština	8	0	1	7
Gjin Gazulli– Priština	2	3	0	5
Shtjefen Gjecovi – Priština	2	0	2	0
Zenel Hajdini – Uroševac	19	1	0	20
Pjetër Bogdani – Uroševac	9	10	4	15
Bahri Haxha – Vučitrn	27	1	0	28
Lutfti Musiqi – Vučitrn	18	0	0	18
Nexhmedin Nixha – Đakovica	9	4	0	13
Feriz Gurri dhe Vellezerit Caka - Kačanik	0	8	0	8
11 Marsi - Prizren	19	0	2	17
Jonuz Zejnullahu – Vitina	8	3	0	11
Ukupno	121	30	9	142

Tabela 2: Broj učenika za koje je posredovano/angažovano za učenje na radnom mestu (druga grupa)

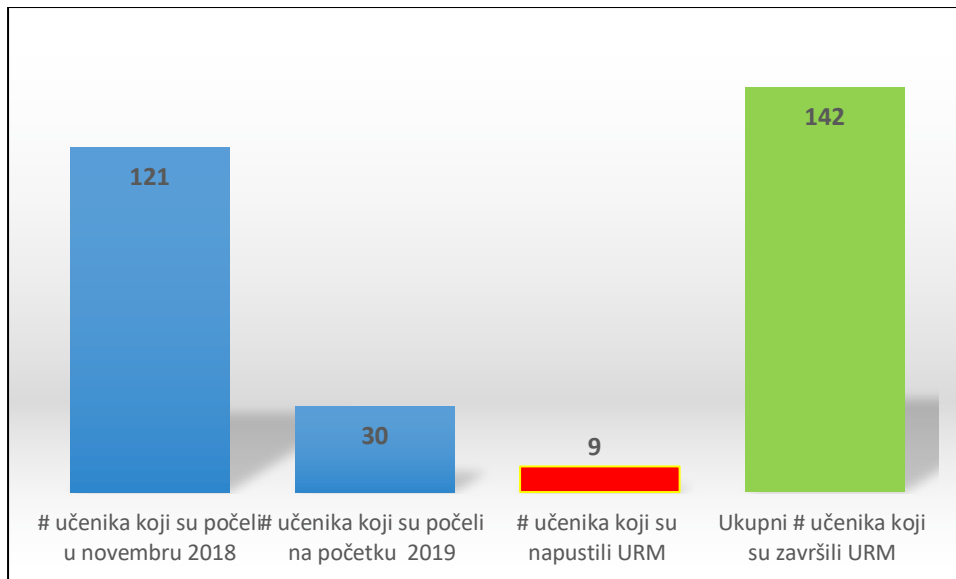


Tabela 3: Broj učenika koji su učestvovali u šemi Učenja na radnom mestu - URM

Posredovanje za URM je realizovano po dole navedenim profilima:

- Auto-mehanika
- Prodaja na malo i veliko
- Tekstil
- Varilac
- CNC Operater
- Asistent prodaje
- Konobar
- Asistent u kuhinji
- Drvena obrada
- Prehrambena tehnologija
- Dizajn metala
- Instaliranje elektrike
- Instaliranje grejanja
- Informatika
- Telekomunikacije
- Veb dizajn

Štaviše, pošto je model plana obuke u preduzeću i formular za evaluaciju dobro primljen od strane školskih nastavnika tokom prvog pilot projekta, EYE je u oktobru 2018. godine ponovo angažovao istog konsultanta za obuku osoblja CK-a i nastavnika kako bi razvili ove instrumente. Zaposleni u CK dosledno su uputili nastavnike odgovorne za profesionalnu praksu o tome kako pripremiti URM plan i formulare za evaluaciju u saradnji sa instruktorima u preduzeću. Osoblje CK-a je uspelo proširiti ovu praksu čak i u profilima gde URM nije implementiran.

Pored toga, iako je GIZ radio na obuci master trenera za obuku instruktora u okviru preduzeća na Kosovu, EYE je ugovorio SFIVET da ponovo ponudi dvodnevni trening za dve grupe u novembru 2018. godine sve dok GIZ ne počne da obezbeđuje program obuke preko lokalnih master trenera. U maju 2019. godine, GIZ je počeo da vrši obuku preko lokalnih master

treninga i EYE je počeo da koordinira sa projektom tako što je delegirao preduzeća na obuku organizovanu od strane YES-GIZ projekta u različitim opštinama.

Od ukupno 64 preduzeća, URM je finalizirano u 57 preduzeća. Tokom celog perioda implementacije, 7 preduzeća je napustilo šemu (tabela 3 i 4).

SOO škola	# preduzeća koja su prijavila da su počeli u novembru 2018	# preduzeća koja su prijavila da su počeli na početku 2019	# preduzeća koja su napustila	Ukupno preduzeća gde su učenici kompletirali URM	#
7 Shtatori – Priština	3	0	1	2	2
Gjin Gazulli– Priština	1	1	0	2	2
Shtjefën Gjecovi – Priština	1	0	1	0	0
Zenel Hajdini – Uroševac	13	4	4	13	13
Pjetër Bogdani – Uroševac	2	1	0	3	3
Bahri Haxha – Vučitrn	7	0	0	7	7
Lutfi Musiqi – Vučitrn	13	0	0	13	13
Nexhmedin Nixha – Đakovica	4	2	0	6	6
Feriz Gurri dhe Vellezerit Caka - Kačanik	0	1	0	1	1
11 Marsi - Prizren	5	0	1	4	4
Jonuz Zejnullahu – Vitina	3	3	0	6	6
Ukupno	52	12	7	57	57

Tabela 4: Broj partnerskih preduzeća za učenje na radnom mestu

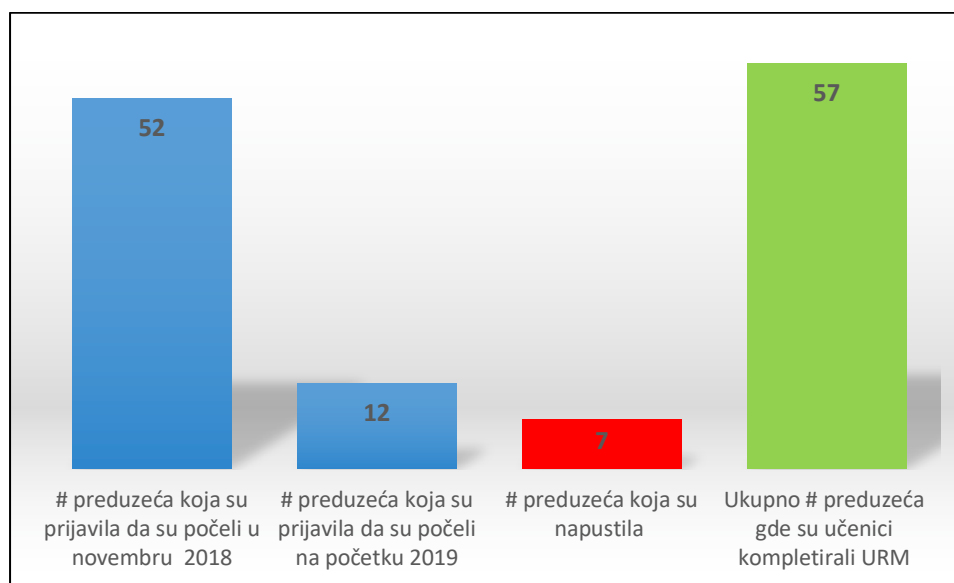


Tabela 5: Broj preduzeća koja su učestvovala u učenju na radnom mestu (druga grupa)

Broj učenika po školi u URM-u je različit zbog načina implementacije, na primer podrška preko osoblja Centra za karijeru ili podrške preko nastavnika. Najveći broj posredovanja bio je iz škole „Bahri Haxha“ u Vučitrnu, a zatim sledi srednja stručna škola „Zenel Hajdini“ u Uroševcu, zatim srednja stručna škola „Shtjefën Gjecovi“ nije mogla da posreduje niti za jednog učenika, jer nastavni program i plan nije uopšte usklađen sa potrebama preduzeća (tabela 6).

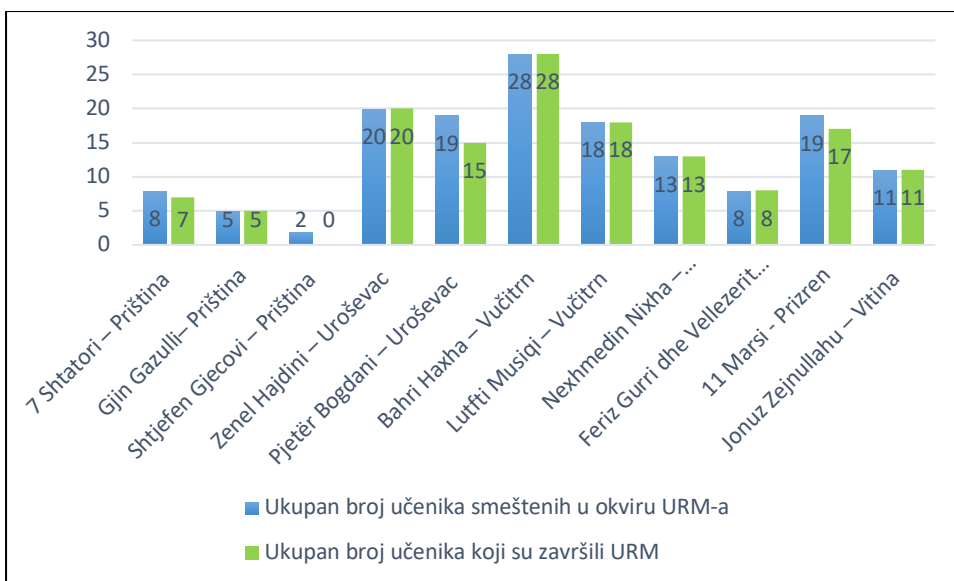


Tabela 6: Broj učenika na početku/kraju u URM po školi za SOO

Ako pogledamo profile kvalifikacija koji bi mogli da se podudaraju sa ponudama za posredovanje u preduzeću, profil automehaničara imao je najveći broj posredovanja sa 21 učenicom, zatim maloprodaja i veleprodaja sa 20 učenika, a zatim prerada hrane sa 19 posredovanja i tekstila sa 14 posredovanja (tabela 7).

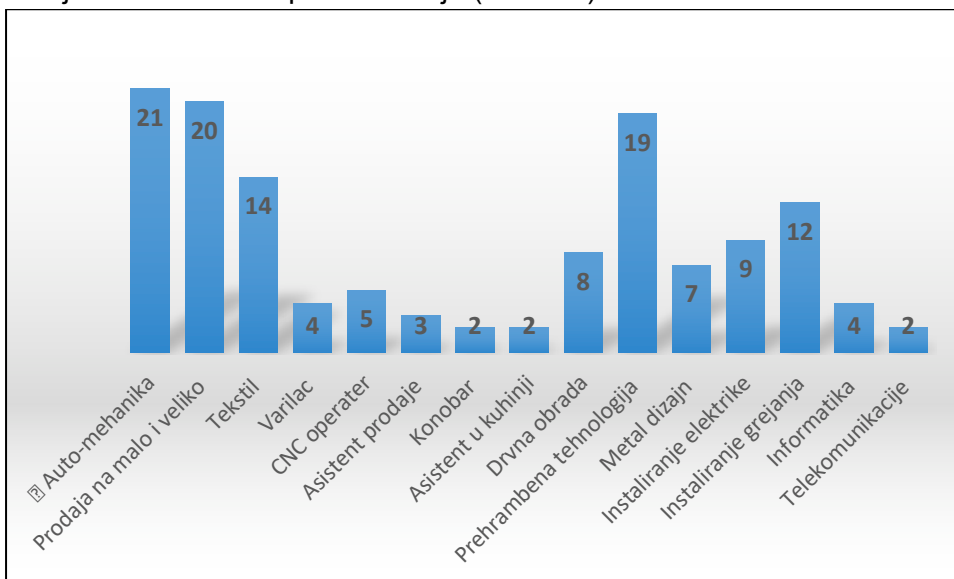


Tabela 7: Broj učenika koji su kompletirali URM na osnovu profila kvalifikacija

Od 142 učenika koji su završili program, 22% su bile devojčica, dok je bilo 78% dečaka. Profilima kvalifikacija uglavnom su dominirali dečaci (tabela 7 i 8).

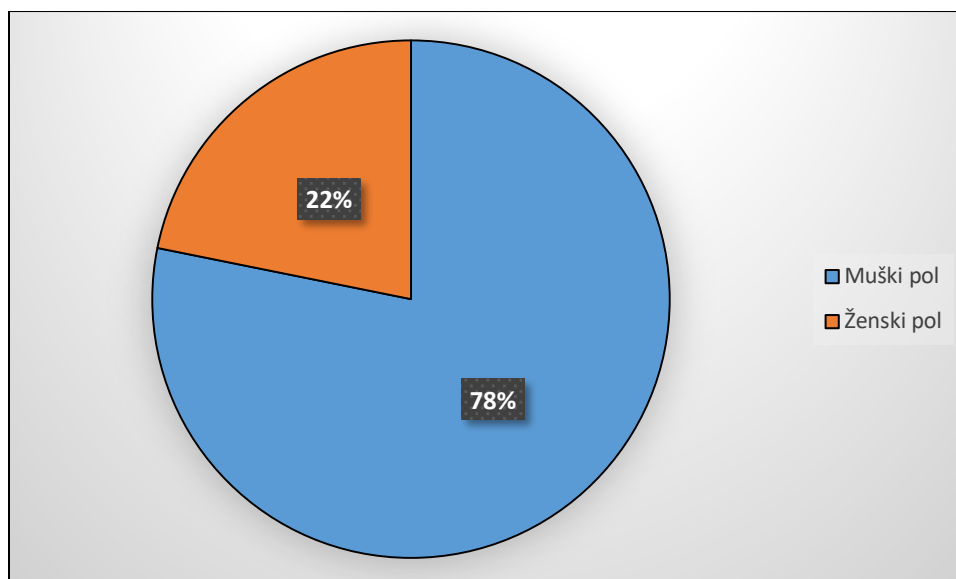


Tabela 8: Učenici koji su završili program URM-a prema polnoj pripadnosti

Institucionalizacija učenja na radnom mestu

Na osnovu naučenih lekcija iz sprovedene pilot faze, EYE je zajedno sa MONT-om pokrenuo izradu administrativnog uputstva za regulisanje implementacije URM-a. Radnu grupu činili su predstavnici industrije, direktori škola i nastavnici, PKK i drugi predstavnici donatorskih projekata. Nakon nekoliko grupnih sastanaka i diskusija, administrativno uputstvo je završeno i očekuje se da će biti usvojeno do kraja jula 2019. godine. Administrativno uputstvo će podržati stručne škole u implementaciji programa učenja na radnom mestu.

Fokus grupe sa učenicima

Krajem maja 2019. godine, u okviru aktivnosti monitoringa, EYE projekat je sproveo 9 diskusija fokus grupa sa učenicima iz 9 škola. Od 54 učenika (iz grupe od 100 učenika u svih 9 škola) koji su učestvovali u diskusijama fokus grupa, 19 učenika bilo je u 12. razredu, a 35 učenika u 11. razredu.

U ovim fokus grupama, 27 od 35 učenika 11. razreda imalo je mesta u istim preduzećima kao i za 12 razred (tabela 9).

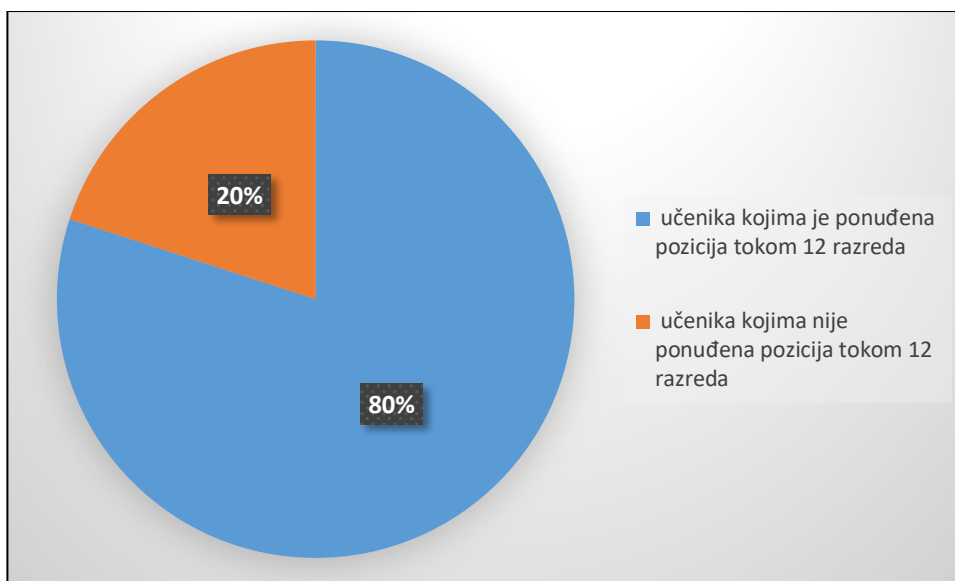


Tabela 9: Procenat učenika iz 12. razreda kojima je ponuđeno posredovanje

Istovremeno, za 17 od 19 učenika iz 12-tog razreda je ponuđeno zaposlenje u preduzećima gde su realizovali URM (Tabela 10).

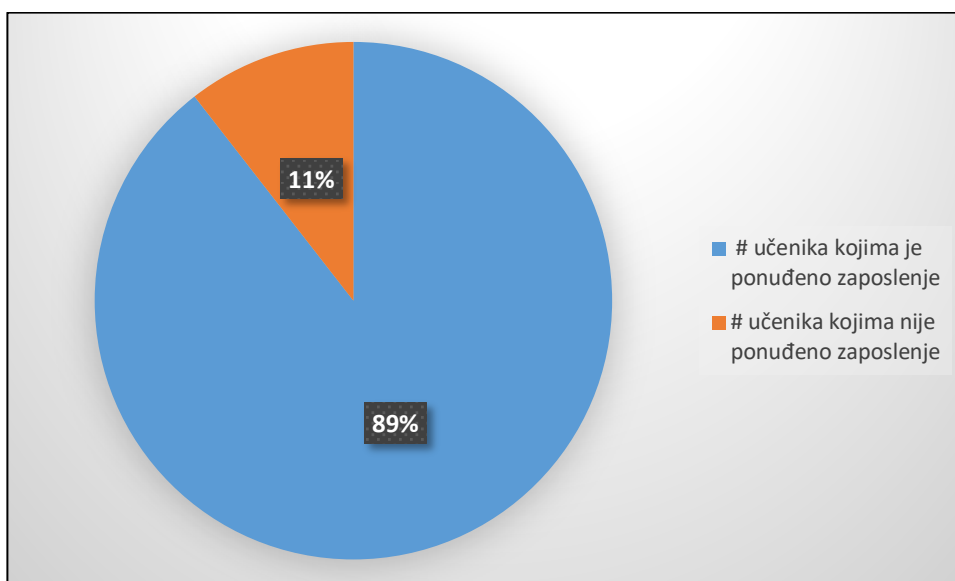


Tabela 10: Procenat učenika kojima je ponuđeno zaposlenje

Dodatne informacije sa diskusije iz fokus grupe možete naći u Aneksu 1.

Nalazi

Opšti nalazi na osnovu monitoringa o implementaciji šeme URM-a su:

- Škole kojima nedostaju radionice za praktikovanje praktičnih veština više su zainteresovane za implementaciju URM seme; škole koje imaju radionice sa osnovnom opremom su zainteresovane za URM jer smatraju da se stvarna praksa na radnom mestu ne može zameniti praksom u školskim radionicama; jedna škola koja ima dobro opremljene radionice i koja je već uspostavila saradnju sa privatnim preduzećima nije bila zainteresovana za uvođenje URM šeme;
- Pošto su preduzeća na Kosovu veoma mala, retko je moguće da URM pokriva zahteve nastavnog plana i programa u jednom preduzeću; Škole moraju da identifikuju više kompanija i da cirkulišu učenike kako bi učenici mogli da ispune sve module iz odgovarajućeg nastavnog plana i programa. Ova situacija je stvorila probleme za škole, jer moraju pronaći način da pokriju druge module koji nisu uključeni;
- Preduzeća koja doprinose finansiranju pokazuju veći interes i posvećenost učenicima;
- Plan URM-a je veoma dobro prihvaćen od strane školskog osoblja i preduzeća. Veliko je pitanje ko će ga realizovati nakon završetka EYE projekta? Ako je URM plan bio veoma dobro prihvaćen, MONT bi trebalo da pronađe rešenje o tome kako da ga uključi u sistem. Projekat EYE je obučio osoblje centara za karijeru kako bi oni stalno vodili svoje kolege, kao i nove kolege u razvoju i korišćenju URM plana obuke;
- Škole koje imaju Centre za karijeru unutar školskog okruženja su imale mnogo bolju realizaciju šeme od onih koje nemaju takve centre; glavna tačka za promociju URM-a i uspostavljanje saradnje sa preduzećima je bilo osoblje CK-a; štaviše, osoblje CK-a je dosledno pružalo smernice svim nastavnicima odgovornim za stručnu praksu o tome kako razviti URM planove i liste za procenu zajedno sa instruktorima u okviru preduzeća; osoblje CK-a je uspelo proširiti ovu praksu čak i u profilima gde URM nije implementiran.
- Zbog nepostojanja administrativnog uputstva koje je odobrio MONT, osoblje CK-a je moralo da obavlja dužnosti nekih nastavnika koji nisu preuzeli odgovornost za nadgledanje učenika; Osoblje CK-A bilo je frustrirano kada je saradnja sa jednim preduzećem prekinuta zbog nemara nastavnika;
- Implementacija URM-a je promenljiva od opštine do opštine. Spremnost je zavisila od potrebe za kvalifikovanim radnicima iz sektora; npr „hotelski“ sektor u Prištini ili „prehrambena tehnologija“ i „drvo-prerađivački“ sektor u Uroševcu bili su više posvećeni implementaciji programa;
- URM šema u nekim profilima 2 škole nije sprovedena u skladu sa datim trajanjem (11. razred 1 dan/8 sati, 12. razred, 2 dana/16 sati). Učenici su provodili vreme u preduzeću prema rasporedu koji je određen u nastavnom planu i programu. Škole treba informisati da preduzeća neće imati interes da sarađuju sa školama ako učenici provode veoma malo vremena u prostorijama preduzeća; Nema povraćaja ulaganja za preduzeća;

Nalazi na osnovu diskusija u okviru fokus grupa sa učenicima su:

- Učenici nisu izabrani od strane preduzeća u većini stručnih škola, ali neki od njih su intervjuisani. Izuzetak je Kačanik, gde je KIVO intervjuisao učenike i potom odabrao učenike koji su im odgovarali;
- Većinu roditelja škola je informisala o mogućnosti MVP-a i skoro svi su procenili tu mogućnost;
- Polovinu učenika iz škola su poslali odgovorni nastavnici prema preduzećima;
- Iako nisu svi instruktori iz preduzeća prošli kroz obuku za instruktore u preduzeću, većina učenika je bila zadovoljna pruženim vodstvom i podrškom;
- Većina učenika je informisana od strane školskih nastavnika i instruktora u preduzeću o procesu evaluacije i smatraju da je to način na koji se to uvek treba raditi jer bolje poznaju stečene kompetencije učenika;

- Učenici su visoko ocenili mogućnost prakse u realnoj radnoj sredini;
- Za neke učenike nije postojao monitoring od strane nastavnika iz škola; rukovodstvo škole treba pažljivo pratiti svoje nastavnike;
- Neki od učenika koji su prošli početnu obuku u školskim radionicama smatrali su da im je osnovna školska praksa pomogla da se brže prilagode preduzeću;
- U nekim slučajevima, sami učenici su identifikovali preduzeća i zatražili od osoblja/nastavnika CK-a da potpišu sporazume;
- Postoje slučajevi kada su preduzeća pozvala učenike da rade više sa nadoknadom, ali postoje i kompanije koje su učenike koristile više dana bez dodatne naknade;
- Na osnovu diskusije u fokus grupi, negde oko 80% učenika 11. razreda će nastaviti sa URM šemom i u 12 razredu i to u istom preduzeću, a za približno 87% učenika 12. razreda je ponuđeno zaposlenje u tim preduzećima;
- Više od 70% učenika je odabralo školu i kvalifikacije se po svojoj volji;
- Oko 30% učenika je spremno da nastavi sa visokim obrazovanjem; većina njih je bila zainteresovana za paralelno studiranje i rad;

Zaključak i preporuke

Na osnovu nalaza identifikovanih tokom monitoringa implementacije URM-a, intervju sa osobljem u školama kao i sa nekoliko preduzeća obuhvatajući i diskusije iz fokus grupa sa učenicima³, glavne preporuke iz EYE projekta su:

- Šema URM-a treba i dalje da se pruža, ali ona treba da bude ograničena na sektore kojima su preko potrebni kvalifikovani radnici, ali i spremnost na saradnju; šema kao takva će stvoriti interakciju između stručnih škola i lokalnih preduzeća; Uspešne slučajeve treba promovisati u široj poslovnoj zajednici kako bi se promovisao interes novih preduzeća iz potencijalnih sektora, tako da škola obezbedi posredovanje za učenike iz celog razreda;
- Administrativno uputstvo o URM-u treba što pre usvojiti kako bi se jasno definisale i razumele uloge i odgovornost;
- Izrada priručnika za implementaciju URM-a sa potrebnim formularima, na osnovu Administrativnog uputstva kako bi olakšali implementaciju URM-a za sve strane;
- URM treba da se implementira u školama u kojima su CK prisutne ili barem tamo gde škole imaju službenika odgovornog za povezivanje sa kompanijama;
- PKK preko svojih regionalnih kancelarija treba da podrži stručne škole da prošire saradnju sa lokalnim preduzećima;
- Šema implementacije URM-a treba da bude podržana od strane lokalnih aktera, jer njihov najveći interes leži u tome da doprinesu razvoju lokalne ekonomije;
- Odabir preduzeća treba da se vrši kroz definisane minimalne kriterijume, kao što su: kompenzacija, dostupnost instruktora u preduzeću, odgovarajuća radna sredina itd. Kriterijume treba da odrede PKK i MONT u saradnji sa preduzećima;
- Trebalo bi sprovesti/održati više informativnih sastanaka sa nastavnicima kako bi se objasnila njihova uloga i odgovornost u implementaciji URM programa;
- Plan obuke URM-a treba da bude prepoznat kao model, a MONT treba da razmotri opcije o tome kako da se model integriše u SOO obrazovni sistem;
- Administrativno uputstvo za završni ispit treba pregledati na osnovu prakse MRSZ-a;
- Obuke za instruktore u preduzeću treba kontinuirano nuditi iz YES projekta GIZ-a; YES projekat GIZ-a zajedno sa drugim interesnim stranama treba da identifikuje instituciju

³ Aneks 1

koja će imati zadatak da obezbedi obuku za instruktore u preduzeću; prema školama i učenicima a preduzeća moraju povećati mentorske kapacitete unutar svog poslovanja;

- Škole za stručno obrazovanje treba da omoguće intenzivnu komunikaciju sa lokalnim preduzećima;
- MONT bi trebalo da razmotri mogućnost ohrabrivanja učenika preko školskih uprava tako što će ih osloboditi sa završnog internog ispita ako uspešno završe URM šemu;
- Ako preduzeća nisu zainteresovana da sami biraju učenike, stručne škole bi trebalo da biraju učenike prema kriterijumima koje je odredila SOO škola. Jedan od glavnih kriterijuma treba da bude volja za praktični rad i ponašanje učenika;
- SOO škole treba da budu informisane o tome kako mogu da koriste sredstva osigurana od strane centralne vlade za osiguranje od nezgode, naknade za transport i nadogradnju opreme; trebalo bi omogućiti više sastanaka između MONT-a, ODO-a i SOO škola na lokalnom nivou, u cilju razmatranja upotrebe namenskih sredstava;

Aneks 1: Nalazi iz diskusija u okviru fokus grupa sa učenicima angažovanih preko URM šeme

Br.	SOO škola Opština/ Preduzeća/ Profili	# učenika na početku	# učenika na kraju	# preduzeća na kraju	# preduzela na kraju	Izazovi	Naučene lekcije
1	„7 shtatori“ Priština Učenici 12 razreda 3 u Aztech 4 u Al Petrol Asistent Konobar Kuvar Prodaja na malo i veliko	9	7	3	2	<p>SOO škole</p> <ul style="list-style-type: none"> Izbor učenika je sprovodio direktor škole u koordinaciji sa nastavnicima; Učenici se susreću sa problemima u osiguravanju transporta, jer se većina preduzeća nalazi izvan Prištine; Nedostatak osiguranja od nezgode; Preduzeća su zainteresovana za zapošljavanje učenika sa dugim radnim vremenom, što sprečava učenike da budu redovni u školi; Većina učenika je zaposlena na puno radno vreme/stoga su interes i mogućnosti za URM niske; Nizak kvalitet učenika, nedostatak znanja engleskog jezika; Nedostatak infrastrukture/radionica za osnovnu obuku; <p>Fokus grupe sa 7 učenika</p> <ul style="list-style-type: none"> Poteškoće u transportu zbog lokacije biznisa; 	<p>SOO škole</p> <ul style="list-style-type: none"> URM Ema poboljšava komunikaciju sa preduzećima; smatra se prikladnijim zbog svog strukturiranog pristupa, kao što su: razvoj URM plana, evaluacija učenika od strane preduzeća, redovno praćenje i komunikacija između dve strane; Menadžment škole je ohrabrio učenike tako što ih je oslobodio od završnog internog ispita ako uspešno završe URM šemu; Zbog nedostatka radionica, škola / osoblje je visoko motivisana za URM šemu; <p>Fokus grupe sa 7 učenika</p> <ul style="list-style-type: none"> Učenici su bili angažovani 2 dana (8 sati) nedeljno; Svi učenici su kompenzovani mesečno sa 50 evra (Alpetrol je također osigurao obroke); Učenici procenjuju mentorstvo i evaluaciju od strane preduzeća i sposobnost da praktikuju

						<ul style="list-style-type: none"> Zbog specifikacije posla (kuvari), radno vreme nije bilo pogodno za učenike; Četiri učenika je osigurao zaposlenje u Alpetrolu kao rezultat pomoći svojih prijatelja iz tima; 	<p>dugoročnije stažiranje u odnosu na prethodnu šemu.</p> <ul style="list-style-type: none"> Oba preduzeća imala su instruktore u preduzeću; Svim učenicima je ponuđeno zaposlenje (2 učenika nisu zainteresovana da se zaposle zbog noćne smene) 4 od 6 učenika su sami izabrali školu;
2	<p>„Gjin Gazulli“ Priština Učenici 12 razreda</p> <p>2 u Bonevet 3 u Decon</p> <p>Informatika Instaliranje elektrike</p>	2	5	1	2	<p>SOO škola</p> <ul style="list-style-type: none"> Kašnjenje u radovima zbog atmosferskih uslova; Program subvencionisane prakse EU kroz ITK (50 učenika) doprinosi implementaciji URM šeme; Nastavni program iz profila Informatika ne odgovara potrebama biznisima; <p>Fokus grupe sa 5 učenika</p> <ul style="list-style-type: none"> Učenike je izabrao nastavnik odgovoran za stručnu praksu i Bonevet ih je samo intervjuisao; U školi nema radionica, LuxDev će investirati u školu od leta; Učenici su prvi put bili izloženi biznis praksi; Nije bilo monitoringa od strane nastavnika u školi; 	<p>SOO škola</p> <ul style="list-style-type: none"> Škola razmatra evaluaciju učenika koju su realizovala preduzeća; <p>Fokus grupe sa 5 učenika</p> <ul style="list-style-type: none"> Učenici su bili angažovani 2 dana (8 sati) nedeljno; Učenici bi želeli da imaju ovu priliku od 11. razreda; Učenici su tražili više informacija u početnoj fazi, npr. brošure; BoneVet je ponudio besplatne dodatne kurseve (Python); Svi učenici su dobijali 50 evra mesečno, transport i hranu (Decon je ponudio i hranu i prevoz); Oba preduzeća imala su instruktore u preduzeću; Decon nudi zaposlenje tokom leta; 5 učenika su sami izabrali svoju školu; Opšti predmeti da se zamene praktičnim delom;

3	<p>„Shtjefën Gjeqovi“ Priština Učenici 12 razreda</p> <p>0 u Rail trans 0 u Decon</p> <p>Kontrolor voza</p>	2	0	1	0	<p>SOO škola</p> <ul style="list-style-type: none"> Nastavni plan i program nije odgovarao potrebama „Rail Trans“, iako im je „Rail trans“ pružao podatke o reviziji nastavnog programa. Pored toga, škola nije bila zainteresovana za slanje učenika, jer je angažovanje učenika bilo potrebno samo kada bi došle isporuke. Učenici nisu bili angažovani sa „DECON“ jer je lokacija bila predaleko <p>Bez fokus grupa sa učenicima</p>	<p>SOO škola</p> <ul style="list-style-type: none"> Nedostatak volje od strane škole da sprovede URM, zbog radionica koje su održane u školi. Škola olakšava poslovnu praksu na svoju inicijativu, obično za 12. razred; za najbolje učenike se posreduje ili se zapošljavaju u preduzećima, posebno u tekstilnim profilima i auto mehanici; <p>Bez fokus grupa sa učenicima</p>
4	<p>„Bahri Haxha“ Vučitrn Učenici 11 razreda</p> <p>9 Edona market 11 Edona market 1 1 Te binqet 1 Te Albani 3 Drini i bardhë 1 Shega 2 Be -Commerc</p> <p>Prodaja na malo i veliko Prerada hrane</p>	27	28	7	7	<p>SOO škola</p> <ul style="list-style-type: none"> Poslovni mentalitet se veoma razlikuje od drugih gradova; većina njih okleva da kompenzuje učenike u bilo kom obliku; Svi učenici (sa izuzetkom auto-mehaničarskog profila) su bili posredovani u preduzeću na osnovu sati prakse navedenih u nastavnom planu i programu; <p>Fokus grupe sa učenicima 12 učenika iz „Bahri Haxha“ 5 učenika iz „Lutfi Musiqi“</p> <ul style="list-style-type: none"> Učenici su izabrani od strane nastavnika odgovornog za profesionalnu praksu u saradnji sa osobljem KC-a; 	<p>SOO škola</p> <ul style="list-style-type: none"> Iako je većina učenika bila angažovana u biznisu bez ikakve nadoknade, škola nije voljna da prekine saradnju jer smatraju da učenici imaju koristi od barem nekih veština. URM treba da se sprovodi u skladu sa procedurama Administrativnog uputstva; Potrebno je održati više informativnih sastanaka i prezentacija URM administrativnog uputstva sa nastavnicima kako bi se objasnila njihova uloga i odgovornost u implementaciji URM šeme; <p>Fokus grupe sa učenicima: 12 učenika iz „Bahri Haxha“ 5 učenika iz „Lutfi Musiqi“</p>
6	<p>„Lutfi Musiqi“ Vučitrn</p>	18	18	13	13		

	<p>Učenci 11 razreda</p> <p>Automehaničar</p> <p>1 Te Xhevati 1 Ardi 3 Te Aliu 2 Diari 1 Vllezrit Bunjaku 3 Dini 1 Behari 1 Maxhuni 1 Univerzal 1 Ridvani 1 Beni</p>					<ul style="list-style-type: none"> • Jednom učeniku iz škole „Bahri Haxha“ iz 11 razreda je ponuđeno zaposlenje; • „Ajna cake“ je tražila od učenika da rade tokom leta ali bez nadoknade; • Jednom učeniku je „Interex“ ponudio zaposlenje, ali nisu bili fleksibilni da prilagode radno vreme zbog poteškoća u transportu; • Monitoring od strane nastavnika se retko dešavao; • Evaluacija učenika je sprovedena od strane preduzeća; • Neki učenici su propustili evaluaciju preduzeća; 	<ul style="list-style-type: none"> • Učenci 11. razreda škole „Bahri Haxha“ su angažovani 1 dan (4 sata) nedeljno, a učenici 12. razreda su angažovani 2 dana (manje od 8 sati); 9 njih su dobijali nadoknadu za hranu, a 3 nisu uopšte imali nadoknadu; • Učenci 12. razreda škole „Lutfi Musiqi“ angažovali su 3 dana (oko 8 sati) nedeljno, 4 učenika su dobili nadoknadu za hranu, a 1 nije imao uopšte nadoknadu; • Učenci iz škole „Lutfi Musiqi“ su se žalili da ih preduzeća koje je škola ponudila nisu uopšte angažovani u stvarnom poslu, pa su bili prisiljeni da pronalaze nova preduzeća; • Jednom učeniku iz „Lutfi Musiqi“ je ponuđeno zaposlenje; • Neka preduzeća su imala instruktore u preduzeću; • Većina ucenika je pozitivno ocenila mogućnost praktičnog rada u preduzeću, jer su naučili mnogo; • Učenci traže različite forme kompenzacije od preduzeća kako bi bili stimulisani;
--	---	--	--	--	--	---	--

7	<p>„Zenel Hajdini“ Uroševac Učenici 11 razreda</p> <p>4 Rrezja 1 Oferta 2 Mahalla 1 Plus Market 1 Drini 1 Neti 1 Multimob 2 Arditi 2 Folea 1 Vlera 1 Elida 2 Edona 5 1 N.T.B. Moda</p> <p>Obrada drveta Prerada hrane Tekstil</p>	19	20	13	13	<p>SOO škola</p> <ul style="list-style-type: none"> • Direktor škole smatra da URM stvara poteškoće u rasporedu nastavnika koji prate sprovođenje stručne prakse; • Zbog ograničenog posredovanja za učenike u preduzeću, preostali učenici nisu prisutni u školi i to stvara razliku između veština učenika; sa druge strane, direktor je zabrinut jer na kraju svi učenici dobijaju diplome; • MER ne obezbeđuje budžet za prevoz nastavnika i osoblja CK-a za praćenje učenika; • Nastavnici odgovorni za praćenje učenika ne preuzimaju odgovornost za to, već tu obavezu ostavljaju OK osoblju; • Zbog nemara odgovornog nastavnika, učenik je prekinuo URM u „Tefik Canga“; <p>Fokus grupe sa 12 učenika</p> <ul style="list-style-type: none"> • Učenici ocenjuju praktičnu poslovnu praksu jer ima više različitih vežbi i izazovnije je; • Učenici su po prvi put izloženi praktičnom radu; Ranije su realizovali samo posete preduzećima; žele da steknu neke veštine u školskim radionicama; • Praćenje učenika je često realizovano od strane nastavnika odgovornog za praksu; 	<p>SOO škola</p> <ul style="list-style-type: none"> • Omogućiti diskusije između MER-a, DSOO-a/MONT-a i SOO škole za obezbeđivanje budžeta za prevoz nastavnika; • Povećanje kapaciteta instruktora u preduzećima u preduzećima za praćenje i evaluaciju učenika; • Potrebno je održati više informativnih sastanaka i prezentacija URM administrativnog uputstva sa nastavnicima kako bi se objasnila njihova uloga i odgovornost u implementaciji URM šeme; <p>Fokus grupe sa 12 učenika:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Učenici su angažovani 1 dan (8 sati) nedeljno; a iako im je ponuđeno da tokom subote rade za dodatnu isplatu, odbili su; • Svi učenici su pozvani da nastave sa URM u 12. razredu; jednom učeniku je tokom leta ponuđen posao, ali je odbio da radi zbog letovanja; oni će nastaviti sa URM šemom ako će tokom 12. razreda biti kompenzovani više; • Jedan od 12 intervjuisanih učenika uopšte nije bio plaćen. Drugi su bili plaćeni 20-25 evra mesečno; • Sve učenike su pratili instruktori u preduzeću i često su ih posećivali nastavnici i osoblje CK-a; • Učenik je stvorio probleme u preduzeću i škola je odlučila da je
---	---	----	----	----	----	--	--

						<ul style="list-style-type: none"> Evaluacija učenika će biti obavljena na kraju stažiranja; 	<p>povuče kako ne bi uništila saradnju sa preduzećem;</p> <ul style="list-style-type: none"> Samo jedan učenik iz svih učenika je upisan u školu protiv svoje volje; samo neki žele da nastave dalje obrazovanje;
8	<p>„Pjetër Bogdani“ Uroševac Učenici 11 razreda</p> <p>3 Mikron 2 u Radionici “plus” 0 IMK</p> <p>CNC operateri Mehanika za mašinerije</p>	10	5	2	2	<p>SOO škola</p> <ul style="list-style-type: none"> Škola se suočila sa problemima od samog početka sa fabrikom IMK. Fabrika je stalno obećavala da će primiti učenike, ali oni nikada nisu odgovorili školi. Podršku je pružio zamenik direktora, dok je izbor učenika obavio nastavnik odgovoran za stručnu praksu; Učenici nisu bili intervjuisani od strane preduzeća pre izbora; 5 učenika je posredovano u radionici „Plus“, 3 od njih su se povukli jer nisu bili plaćeni. Jedan od njih se pridružio Mikronu; Više učenika je bilo spremno da se pridruži Mikronu, ali u preduzeću nije bilo prostora za prijem više učenika; <p>Fokus grupe sa 3 učenika</p> <ul style="list-style-type: none"> Učenici pozitivnije ocenjuju praktičnu stručnu praksu jer ima više različitih vežbi i izazoviji je; 	<p>SOO škola</p> <ul style="list-style-type: none"> Nastavni plan i program ne odgovara potrebama preduzeća zbog napredne tehnologije; 3 učenika u Mikronu će nastaviti URM šemu tokom 12. razreda; Zamenik direktora je učestvovao u obuci instruktora u preduzećima koje je organizovao GIZ. Smatrao je to veoma korisnim; <p>Fokus grupe sa 3 učenika</p> <ul style="list-style-type: none"> Učenici su bili angažovani 2 dana (8 sati) nedeljno, a svojom voljom su radili i u subotu; Samo 3 učenika su plaćana od strane Microna 100 evra mesečno, dok „Plus“ radionica nije plaćala učenike. Preduzeće je imalo dva instruktora u preduzeću; Svi učenici su izabrali školu po vlastitoj volji i nisu želeli da nastave školovanje;

						<ul style="list-style-type: none"> • Učenici su bili sigurni tokom prakse, jer su stekli osnovne veštine u školskoj radionici; • Praćenje učenika je često realizovano od strane nastavnika odgovornih za praksu; • Evaluacija učenika će biti obavljena na kraju stažiranja; 	
9	<p>„Nexhmedin Nixha“ Đakovica Učenici 11. razreda</p> <p>3 Creativ 5 First 1 First 1 2 Wear & go 2 Coton GJ</p> <p>Tekstil</p>	9	13	4	6	<p>SOO škola</p> <ul style="list-style-type: none"> • Poslovni mentalitet je sličan onom u Vučitrnu; Većina njih okleva da nadoknadi učenike u bilo kom obliku; • Nedostatak budžeta za prevoz nastavnika, kao i nadoknade za transport od strane preduzeća; • Svi učenici (izuzev tekstilnih preduzeća) su bili posredovani u preduzeću na osnovu sati prakse navedenih u nastavnom planu i programu; <p>Fokus grupe sa 16 učenika;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Svi učenici koji su učestvovali u diskusiji fokus grupa su bili iz profila auto-mehanike posredovanih pre početka URM šeme; učenici iz tekstilnih kompanija nisu mogli da prisustvuju. Prema tome, smatramo da nalazi iz diskusije ne bi trebalo da budu uključeni u 	<p>SOO škola</p> <ul style="list-style-type: none"> • URM treba da se sprovodi u skladu sa procedurama iz Administrativnog uputstva; • Potrebno je održati više informativnih sesija i prezentacija Administrativnog uputstva za URM sa nastavnicima kako bi se objasnila njihova uloga i odgovornost u implementaciji URM šeme; • Iako je većina učenika bila angažovana u biznisu bez ikakve nadoknade, škola nije voljna da prekine saradnju jer smatraju da učenici imaju koristi od barem nekih veština. • Učenici angažovani u Creativu pronašli su posredovanje na sopstvenu inicijativu;

						nalaze jer nisu relevantni za URM šemu;	
10	<p>„Feriz Gurri dhe vellezerit Caka“ Kačanik</p> <p>Učenici 11. razreda</p> <p>8 Kivo</p> <p>Instaliranje elektrike</p>	10	8	1	1	<p>SOO škola</p> <ul style="list-style-type: none"> • URM pozicije u kompaniji „KIVO“ ne odgovaraju profilima koji se nude u školi; • Implementacija URM-a u KIVO-u je odložena zbog kašnjenja od strane KIVO-a, 8 učenika je smešteno početkom aprila; <p>Bez fokus grupa sa učenicima jer su oni kasnije krenuli</p>	<p>SOO škola</p> <ul style="list-style-type: none"> • Centar za karijeru treba da bude aktivniji u identifikovanju novih biznisa; • CK će morati da redovno sprovede procenu lokalnog tržišta rada; • Stručna škola treba da otvori profile koji odgovaraju potrebama lokalnog tržišta rada, npr. za proizvodni pogon „KIVO“ i mehatroniku. • Svim učenicima se plaća 50 evra mesečno, dobijaju obrok i osiguranje od nezgode; • Učenici su angažovani 2 dana (8 sati) nedeljno; <p>Bez fokus grupa sa učenicima jer su oni kasnije krenuli;</p>
11	<p>„11 Marsi“ Prizren</p> <p>Učenici 11. razreda</p> <p>3 Nurcelik 0 Albing</p> <p>Dizajner metala</p>	5	3	2	1	<p>SOO škola</p> <ul style="list-style-type: none"> • Posredovanje je realizovao zamenik direktora, dok je izbor učenika obavio nastavnik odgovoran za stručnu praksu; • Nurcelik je intervjuisao sve učenike pre izbora; • Većina učenika ima porodične biznise, tako da su posredovani učenici oni koji ostaju bez ikakve mogućnosti • Učenici nisu mogli da počnu sa „Albing“, jer nastavni plan i 	<p>SOO škola</p> <ul style="list-style-type: none"> • Školski menadžment je bio veoma zainteresovan za proširenje URM šeme, a nastavnici nerado razmišljaju o tome uz opravdanje da postoje opremljene radionice u školi. • Zamenik direktora i dva nastavnika su učestvovali u obuci instruktora u preduzećima u organizaciji GIZ-a. Oni to smatraju veoma korisnim; <p>Fokus grupe sa 3 učenika</p>

						<p>program nije odgovarao profilu biznisa;</p> <ul style="list-style-type: none"> Škola je u boljoj formi od perioda kada njom upravlja AVETAE, posebno kada je u pitanju lakša nabavka sirovine; <p>Fokus grupe sa 3 učenika</p> <ul style="list-style-type: none"> Jedan od učenika smatra da je rad malo teži, dok su druga dva preporučila da imaju duži period praktičnog rada i veće naknade kao stimulans; Nurcelik je odabrao 6 učenika za URM šemu, ali troje od njih nisu bili zainteresovani da počnu zbog niske plate; 	<p>Svim učenicima se plaćalo 50 evra mesečno, uključujući i obroke;</p> <ul style="list-style-type: none"> Učenici su bili angažovani 2 i po meseca (8 sati) dnevno sa blok rasporedom Učenici su retko radili prekovremeno, ali su za to dobili naknadu sa dodatnih 20 evra Praćenje učenika se realizuje svake 2 nedelje od strane nastavnika odgovornog za praksu; Za svo troje učenika je ponuđeno da rade tokom letnjeg perioda, ali nijedan od njih nije bio zainteresovan za rad zbog niske plate; Samo jednom učeniku je ponuđeno da nastavi URM šemu u 12. razredu; Preduzeće je imalo instruktore u preduzeću; Svi učenici su sami izabrali školu; Učenici procenjuju mentorstvo uz dodatnu procenu od strane preduzeća;
12	<p>„Jonuz Zejnullahu“ Vitina Učenici 12. razreda</p> <p>1 Autoprodukti 1 Automekanik 1 Auto BEKA 2 Emi Center</p>	23	9	8	6	<p>SOO škola</p> <ul style="list-style-type: none"> Potražnja za angažovanjem učenika od strane preduzeća bila je veća, ali školski profil nije mogao da obezbedi profil koji su oni tražili. Organizacija sa preduzećima je teška zbog nedostatka raspoloživih ljudskih resursa (nedostatak osoblja u Centrima za karijeru); 	<p>SOO škola</p> <ul style="list-style-type: none"> Škole treba da olakšaju komunikaciju sa više biznisa preko lokalnog poslovnog udruženja; URM treba da se sprovodi u skladu sa procedurama Administrativnog uputstva; Potrebno je održati više informativnih sesija i prezentacija Administrativnog uputstva za URM

	3 Vinex 1 Axhustatori					<p>Fokus grupe sa 9 učenika</p> <ul style="list-style-type: none"> • Odabir i posredovanje učenika vrši nastavnik odgovoran za stručnu praksu; učenici potpisuju sporazum o posredovanju u preduzeću; • Sve roditelje je škola informisala o mogućnostima praktičnog rada; • Školske radionice su slabo opremljene; 	<p>sa nastavnicima kako bi se objasnila njihova uloga i odgovornost u implementaciji šeme URM-a;</p> <p>Fokus grupe sa 9 učenika</p> <ul style="list-style-type: none"> • Svi učenici su dobijali instrukcije od strane instruktora u kompaniji; • Jedan od učenika smeštenih u Vinex planira pokrenuti vlastiti biznis kao varilac; • Učenici ocenjuju praktičan rad u kompanijama, jer isti obuhvata veći broj vežbi i predstavlja veći izazov; • Samo je dvoje učenika iz Emi Center-a ostalo bez nadoknade; ostali su dobili nadoknadu u iznosu od 50-100 evra mesečno. Osim toga, svi učenici su dobijali hranu a većina njih i nadoknadu za troškove prevoza. • Učenici smešteni u automehaničarske radionice provode više od 2 dana u biznisu, dok kao zavarivači provode samo 2 dana;
--	--	--	--	--	--	---	---